

Zoltan PAP

»Ferenczi je bil petdeset let pred celotnim psihoanalitičnim gibanjem ...« Intervju s priznano francosko psihoanalitičarko Judith Dupont«

»Ferenczi was fifty years ahead of the whole psychoanalytic movement...« Interview with acknowledged French psychoanalytic Judith Dupont

Avtor: Zoltan Pap, dipl. zn., specializant psihoanalitične psihoterapije. Univerzitetni klinični center Maribor, Oddelek za psihiatrijo, Ob železnici 30, 2000 Maribor. Fakulteta za psihoterapevtsko znanost Univerze Sigmunda Freuda v Ljubljani, Rovšnikova 2, 1000 Ljubljana. zoltan.pap91@gmail.com

Manjkala je v meni tista absolutna samozavest, ki bi jo lahko pridobil samo z nevednostjo. (Ferenczi)

Judith Dupont se je rodila leta 1925 v Budimpešti in leta 1938 emigrirala v Pariz. Po končanem študiju medicine je začela s svojim psihoanalitičnim izobraževanjem in postala članica »Association Psychanalytique de France« [Francoskega psihoanalitičnega združenja]. Preden se je posvetila svoji zasebni psihoanalitični praksi, je opravljala delo v različnih posvetovalnicah za otroke in mladostnike. Na podlagi izkušenj, ki jih je pridobila pri delu z otroki, in dotedanjega psihoanalitičnega znanja je pod psevdonimom Jeanne Van Den Brouck izdala svojo prvo knjižico z naslovom *Le manuel à l'usage des enfants qui ont des parents difficiles* [Priročnik za otroke s težavnimi starši]. Leta 1969 je skupaj s svojimi sodelavci ustanovila psihoanalitično revijo »Le Coq-Héron«, ki velja za eno izmed najstarejših psihoanalitičnih revij v Franciji.

Judith Dupont je nečakinja Michaela Bálinta, ki je bil dolgoletni skrbnik zapuščine Sándorja Ferenczija. Bálint je pred svojo smrtjo skrb za zapuščino zaupal svoji nečakinji, s čimer je Judith Dupont postala literarna predstavnica Ferenczijevih del. V svoji dolgoletni psihoanalitični karieri je skupaj s svojimi sodelavci prevedla mnoga dela in dopisovanja Sándorja Ferenczija, Mihaela Bálinta in drugih predstavnikov madžarske psihoanalitične šole.

Judith Dupont je pomembno prispevala k obstoju in prepoznavnosti Ferenczijevega dela v obdobju, ko je bil ta skorajda pozabljen. Nedavno je izdala knjigo z naslovom *Au fil du temps ... Un itinéraire analytique*, v kateri je opisala prepletanje svoje življenjske poti, psihoanalize in dela Sándorja Ferenczija ter Michaela Bálinta. Omenjena knjiga je bila hkrati tudi povod za nastanek tega intervjuja, ki je nastal 27. aprila 2018 na njenem domu v predmestju francoske prestolnice.

Slika 1: Judith Dupont

Prvo poglavje vaše nedavno izdane knjige ste namenili svojim družinskim članom, med katerimi so se številni zanimali za psihoanalizo. Kdaj in kako se je vaša družina začela zanimati za psihoanalizo?

Rodila sem se v »psihoanalitično« družino. Psihoanaliza je bila namreč v času mojega otroštva glavna tema pogovora mojih družinskih članov. Zelo dobro se spominjam, da kot otrok nisem razumela čisto nič iz pogovorov mojih sorodnikov. S psihoanalizo se je v naši družini začela ukvarjati moja babica Vilma Kovács,¹ ki je imela zelo težko mladost. Po prvem, neuspešnem zakonu je bila ločena od svojih treh otrok, ki so ostali pri njenem bivšem možu. Stike z otroki so ji strogo prepovedali. Kljub temu jih je vsak dan skrivoma pričakala pred šolo, ki so jo obiskovali, in jih pospremila do doma, da so lahko vsaj nekaj časa preživeli skupaj. Ko se je starejša hčerka Alice² pri svojih enajstih letih naveličala neznosne situacije, je skupaj s svojo mlajšo sestro Olgo³ in bratom Ferencem pobegnila k svoji materi. Drugi mož moje babice Vilme je bil Frigyes Kovács,⁴ ki je takoj, ko je bilo mogoče, posvojil Alice in Olgo ter jima bil zelo dober oče. Zaradi teh dogodkov je bila družina zelo povezana. Moja babica Vilma je tudi poiskala pomoč

pri Sándorju Ferencziju. Ob njem je kmalu prerasla iz bolnice v učenko in pozneje v najtesnejšo sodelavko. Njena starejša hčerka Alice se je poročila s Michaelom Bálintom,⁵ s katerim sta oba postala psihoanalitika. Mlajša hčerka Olga je postala slikarka in moja mati. Spomnim se, da smo vsako nedeljo preživeli pri mojih starih starših Vilmi in Frigyesu. Njuno hišo so pogosto obiskovali številni zanimivi ljudje, slikarji, glasbeniki in psihoanalitiki.

Kako se spominjate Sándorja Ferenczija?

S Ferenczijem sem se pogosto srečevala v svojih predšolskih letih. Bil je zelo dober prijatelj naše družine in živel je nedaleč stran od mojih starih staršev. Pogosto smo se obiskovali in veliko časa smo preživeli skupaj. Spominjam se ga kot izredno prijaznega in toplega človeka. Na njegovem obrazu je bil zelo pogosto nasmeh, vendar sem ga v osnovi zaznavala kot nesrečnega človeka. Iskreno zadovoljstvo sem pri njem zaznavala le redkokdaj. Bil je izredno radoveden človek, ki je želel vsako zadevo proučiti in preizkusiti. Spomnim se, da si je zelo prizadeval biti koristen za druge. V krogu moje družine je bilo pogosto govora o Freudu in Ferencziju. Vedno, ko je bilo mogoče slišati »profesor«, se je vedelo, da je govora o Freudu, in vedno, ko je bilo mogoče slišati »doktor«, se je vedelo, da je govora o Ferencziju.

Dobro se spominjam tudi Ferenczijeve žene, gospe Gizelle.⁶ V času naših obiskov pri Ferenczijevih se je veliko ukvarjala z mano in mojim enako starim bratrancem, medtem ko so se odrasli pogovarjali. Spominjam se je kot izredno prijazne gospe, na kateri so bile jasno vidne posledice težkega življenja. Prizadelo jo je predvsem ljubezensko razmerje med njeno hčerko Elmo⁷ in Ferenczijem. To je bil tudi eden izmed poglavitnih razlogov, zakaj dopisovanja med Freudom in Ferenczijem ni bilo mogoče izdati več desetletij. Posamezniki, ki so bili vpleteni v omenjeno dogajanje, niso želeli javno razkriti tako globokih intimnosti. Sčasoma pa je vendarle tudi ta zadeva postala zgodovina.

V kakšnem odnosu ste bili s Ferenczijevega pastorkama, Elmo in Magdo?⁸

Ferenczijeve pastork se zelo dobro spominjam, predvsem Elme. Kmalu po začetku njene analize pri Ferencziju se je začelo njuno ljubezensko razmerje. Analiza pri Ferencziju je bila prekinjena in nadaljevala se je pri Freudu. Po zaključeni analizi na Dunaju se je Elma vrnila v Budimpešto in bila spet krajši čas vključena v analizo pri Ferencziju. To resnično ni bila posrečena ideja, vendar so bili takrat terapevtski in družinski odnosi zelo pomešani. Z Elmo sem se sicer redko srečevala, pogosteje sva se srečevali, ko smo že zapustili Budimpešto. Spominjam se je kot gospe, ki je premogla veliko notranjo eleganco. Bila je resnično spoštovanja vredna gospa. Poročila se je z Američanom in tako postala Američanka. Zakon je trajal le kratek čas, kmalu se je preselila v Švico, kjer se je zaposlila na tamkajšnjem ameriškem veleposlaništvu. Še preden je obleganje Budimpešte uničilo tudi Ferenczijevo vilo, je svojo mamo Gizello in sestro Magdo preselila v Švico. Gizella je umrla v Švici, Elma in Magda pa sta se za tem preselili v Ameriko, kjer sta tudi umrli. Bili sta izredno povezani, vsi so ju klicali Elmagda.

Kaj se je dogajalo s Ferenczijevo vilo po njegovi smrti?

Ferenczi je svojo vilo kupil leta 1930. Bil je sicer lastnik samo enega nadstropja in vrta, medtem ko je v drugem nadstropju živela druga družina. Vila se je nahajala v elitnem delu Budimpešte, Naphegy. Obleganje mesta v drugi svetovni vojni je trajalo zelo dolgo in povzročilo ogromno opustošenje. Po končanem obleganju se je moja pri-

jateljica Ilona Felszegy odpravila do Ferenczijeve vile. Bombardiranja so porušila vse mostove Budimpešte, zato je na poti do Ferenczijeve vile morala prepešačiti tudi zaledenelo Donavo. Ko je prispela do vile, je videla, da je bombardiranje za seboj pustilo le del stopnišča in steno, na kateri je še vedno visel Ferenczijev portret, ki ga je narisala moja mama. Na tleh med ruševinami je našla Ferenczijeve spise, predvsem tiste, ki so se nanašali na njegovo sodobno razumevanje travme. Ti spisi so bili dostavljeni Michaelu Bálintu in pozneje meni. Naslednji dan se je prijateljica še enkrat vrnila k vili, da bi odnesla še Ferenczijev portret, vendar ga ni bilo več tam. Nihče ne ve, kam je izginil, nikoli več ga nismo našli. Mogoče se še danes nahaja v kateri izmed kleti Budimpešte ali pa so ga uporabili za kurjavo. Danes obstajajo samo reprodukcije tega portreta. Tako je verjetno tudi marsikatera izvorna Ferenczijeva misel ostala pod ruševinami njegove vile in se za vedno izgubila. Po odhodu iz Budimpešte sem bila pri Ferenczijevi vili le enkrat, ko so namestili spominsko ploščo⁹ na stavbo, ki stoji na njenem mestu. Šele takrat sem videla, kako malo je ostalo od Ferenczijeve vile.

Slika 2: Portret Sándorja Ferenczija

Kako je Ferenczijeva zapuščina pristala pri vas?

Za Ferenczijevo zapuščino je sprva skrbel njegov učenec in sodelavec Michael Bálint ter njegovi pastorki Elma in Magda, ki sta Bálintu predlagali, da bi po njihovi smrti skrb za zapuščino lahko predali meni. Tako so pri meni pristali vsi originalni izvodi Ferenczijevih spisov in njegov *Klinični dnevnik*.¹⁰ Posedovala sem tudi kopije vseh pisem, ki sta jih izmenjala Freud in Ferenczi. Zapuščina je bila pri meni zelo dolgo, zaradi česar sem se nedavno odločila, da bom omogočila njen ogled tudi širši javnosti. Tako si je trenutno vse originalne izvode Ferenczijevih spisov in *Klinični dnevnik* mogoče ogledati v Freudovem muzeju v Londonu.

Ogromno časa svoje psihoanalitične kariere ste namenili prevajanju Ferenczi-jevih del v francoščino. Kako je potekalo to prevajanje?

Prevajanje Ferenczijevih del je bilo izredno obsežno in zanimivo delo. Z delom smo začeli v šestdesetih letih in zaključili leta 2000. Prevedli smo čisto vsa Ferenczijeva dela z izjemo tistih, ki jih je Bálint predhodno izločil. To so bile Ferenczijeve recenzije knjig, ki po mnenju Bálinta niso bile več aktualne. Menim, da je bila Bálintova odločitev napačna, saj knjige, ki danes veljajo za pozabljene, v prihodnost lahko postanejo ponovno zelo aktualne. Danes teh recenzij več ni mogoče izdati, saj zbirke recenzij nihče ne bi bil pripravljen kupiti. Treba bi jih bilo vključiti med druga Ferenczijeva dela, ki pa so že izdana. Bálint je poleg recenzij želel pred izdajo zadržati tudi druge Ferenczijeve spise, ki jih je smatral neprimerne za izdajo. Kljub temu smo pozneje tudi te spise vključili med Ferenczijeva zbrana dela.

Prvo Ferenczijevo delo, ki je bilo izdano v francoščini, je bila *Thalassa*.¹¹ Knjižico je izdala založba Payot, ki je postavila pogoj, da bodo v primeru dobre prodajnosti začeli tudi z izdajo zbranih del. *Thalasso* smo v času nekaj tednov prodali v več kot 15.000 izvodih, kar pripisujem zelo privlačnemu naslovu, ki ga je dala založba: *Psychanalyse des origines de la vie sexuelle* [Psihoanaliza izvorov spolnega življenja]. Med ljudmi je bil izredno velik interes za to knjižico, vendar menim, da je bil marsikdo zelo razočaran, saj v njej ni bilo mogoče najti nič erotičnega.

Prevajanja Ferenczijevih del sem se lotila skupaj s svojimi kolegi, s katerimi sestavljamo uredniški odbor naše psihoanalitične revije »Le Coq-Héron«.¹² Skupaj smo prevedli Ferenczijeve spise, Klinični dnevnik in dopisovanje s Freudom ter Groddeckom. Za prevajanje tako obsežnega gradiva je bilo potrebno sodelovanje več ljudi, saj je bilo v nekaterih primerih potrebno zelo dolgo razpravljati glede izbire pravih besed. Terjalo je ogromno previdnosti, da za ne preveč posrečen izbor besed najdemo tudi njim primeren prevod ter da ustvarimo primeren stil besedila. Ferenczijev stil pisanja je precej drugačen od Freudovega. V njegovih delih je možno zaznati, da je občasno zelo težko preoblikoval svoje misli v besedilo. Gledano iz današnje perspektive menim, da so bile to bolj intuicije. V svojih pismih se je izražal dosti bolj naravno. Freudovo izrazoslovje je bilo preprostejše, za kar francoščina pogosto nima ustreznega prevoda. Francoščina je intelektualni jezik, ki občasno za eno nemško besedo potrebuje šest francoskih, da bi ustrezno zajela celotno vsebino. Zelo natančno je bilo treba premisliti, čemu se bomo odpovedali in kako bomo v drugem jeziku lahko zapisali isto vsebino.

Od nastanka pa do izdaje določenih Ferenczijevih del je preteklo več kot pol stoletja. Kaj je bil vzrok temu?

Po Ferenczijevi smrti je Ernest Jones¹³ v Freudovi biografiji zapisal, da je Ferenczi pred svojo smrtjo poblaznel in da so zaradi tega njegova zadnja dela za objavo neprimerna. V naši psihoanalitični reviji »Le Coq-Héron« smo izdali dopisovanje Jonesa in Bálinta, v katerem je bilo govora o izdaji Ferenczijevih del v angleščini. Jones je v teh pismih zavzemal stališče, da so vsa Ferenczijeva dela primerna za izdajo, razen zadnjih štirih spisov, v katerih naj bi se preveč očitno odražala Ferenczijeva poblaznelost. Bálint je že od vsega začetka zavzemal nasprotno stališče. Trdil je, da je v teh spisih marsikatera ugotovitev pravilna in da jih je treba izdati v celoti, kar je s svojim trmastim vztrajanjem tudi dosegel.

Bálint je želel izdati tudi Ferenczijev *Klinični dnevnik*. Vztrajal je ob hkratni izdaji dnevnika in dopisovanja med Freudom in Ferenczijem, saj je bil mnenja, da se vsebine medsebojno dopolnjujejo. Vendar to ni bilo izvedljivo zaradi odločnega nasprotovanja Anne Freud,¹⁴ ki je menila, da pisma vsebujejo preveč intimnih podrobnosti družine Freud. Po njeni smrti so preostali člani družine Freud dovolili objavo pisem. Po Bálintovi smrti je objavi Kliničnega dnevnika nasprotovala še Enid Bálint,¹⁵ Bálintova tretja žena. Bilo jo je strah, da bi z izdajo dnevnika potrdili Jonesovo izjavo o Ferenczijevi poblaznelosti. Vendar smo Klinični dnevnik kljub temu izdali. Prvič je izšel v francoščini leta 1985 pri založbi Payot, več kot pol stoletja po Ferenczijevi smrti. Klinični dnevnik je v očeh bralcev postal občudovanja vredno delo, saj si nihče dotlej ni upal tako iskreno spregovoriti o svojem mišljenju in čutenju. Škandala, ki so ga mnogi pričakovali ob izdaji dnevnika, ni bilo. Klinični dnevnik je postal izjema v celotni psihoanalitični literaturi. Večji del originalnega izvoda je natipkanih, medtem ko je nekaj besedila, ki govori predvsem o odnosu s Freudom, napisanega ročno. Te dele dnevnika Bálint sicer ni želel izdati, vendar smo jih ob izidu dnevnika kljub temu vključili. Ferenczi je bil v zadnjih letih svojega življenja petdeset let pred celotnim psihoanalitičnim gibanjem. Začutil je nekaj posebnega, česar drugi še niso mogli dojeti, z izjemo njegovih sodelavcev z madžarske psihoanalitične šole, ki so mu zmogli slediti. Verjetno je to glavni razlog, zakaj je bila izdaja njegovih del tako problematična in dolgotrajna.

Slika 3: Sándor Ferenczi

Kaj smatrate kot Ferenczijev najpomembnejši doprinos k sodobni psihoanalizi?

Ferenczi je za sodobno psihoanalizo največ prispeval s proučevanjem kontratransferja in njegove terapevtske uporabnosti. Psihoanaliza je sprva temeljila na psihologiji

posameznika, kar pomeni, da je psihoanalitik opazoval svojega bolnika in mu nato razložil svoja opažanja. Freud je kontratransfer dojemal kot težavo v poteku obravnave, ki jo mora psihoanalitik v sebi odstraniti. S Ferenczijem je psihoanaliza postala odnosni proces. V ospredje obravnave je postavil dogajanje med bolnikom in analitikom. Smatral je, da je kontratransfer izrednega pomena v poteku zdravljenja in da se ga lahko izkoristi za boljše razumevanje dogajanja med analitikom in njegovim bolnikom. Ferenczi je začel obravnavati svoje bolnike v popolnoma drugi atmosferi, v kateri je opazovanje bolnika postalo samo del celotnega procesa. Svoje ugotovitve je črpal iz proučevanja zgodnjih otroških obdobj in odnosov med starši ter otroki, kar ga je vedno zelo zanimalo. Sama si sploh ne morem zamisliti razvoj otroka brez odnosa, saj ga smatram kot odnosni proces od samega začetka. Vendar ne vem, kam naj umestim ta začetek, saj imajo bodoči starši najrazličnejše fantazije o svojem otroku že v obdobju, ko ga načrtujejo in pričakujejo, kar vpliva na oblikovanje otrokove poznejše osebnosti. Enako se dogaja tudi v psihoanalizi, saj je dogajanje med dvema osebam glavno orodje za delo. To je prvi pomemben Ferenczijev doprinos. Drugi pomembni doprinos zadeva področje travme. Zagovarjal je stališče, da vsaka bolezen nastane zaradi neke oblike travme, ki je lahko velika, majhna, enkratna ali ponavljajoča se. Travma je lahko tudi popolnoma dobronamerno vedenje staršev, ki ga otrok v tistem trenutku ne potrebuje. Ferenczi je poudarjal, da je treba bolniku verjeti vse, kar nam pove, saj ima vsaka bolnikova izjava tudi svoj vzrok. Njegovo glavno načelo je bilo, da ni izbiral za psihoanalizo primernih bolnikov, ampak se je trudil psihoanalitično tehniko prilagoditi potrebam svojih bolnikov. Zaradi tega so k Ferencziju pošiljali najtežje bolnike z vseh koncev sveta. Njegova odkritja so predvsem danes postala zelo aktualna.

Ferenczi je znan tudi po svojih eksperimentih z vzajemno analizo, ki jih je predstavil v svojem Kliničnem dnevniku. Kakšno je vaše mnenje o teh poskusih?

Ferenczi je svoje eksperimente z vzajemno analizo izvajal z ameriškimi bolnicami, predvsem z Elisabeth Severn¹⁶ in Claro Thompson.¹⁷ Ti eksperimenti so trajali več let in v tem času so bolnice bivale v Budimpešti. Sicer nobene od teh bolnic nisem nikoli osebno spoznala, vendar se spomnim, da je moja mama narisala portret hčerke Elisabeth Severn.

Slika 4: Od leve proti desni: Gizella Ferenczi, Sándor Ferenczi, Elisabeth Severn

Sama vidim Ferenczijevo vzajemno analizo kot neuspeh poskus odgovora na resničen problem, ki ga je zelo dobro prepoznal. Ugotovil je, da hudo bolni, večinoma psihotični bolniki potrebujejo védenje o intrapsihičnem dogajanju analitika, saj se le tako lahko resnično naslonijo nanj. To je Ferenczi poskušal doseči z vzajemno analizo, ki jo je kmalu tudi opustil, saj je ugotovil, da je njeno izvajanje nemogoče.

Kakšen odnos je imel Ferenczi do svojih neuspešnih eksperimentov?

Ferenczi je premogel izredno veliko pripravljenost za razpravo in učenje iz lastnih napak, kar mnogi niti danes ne zmorejo. Opažam, da se ljudje bojijo, da bi jih zaradi govorjenja o lastnih napakah drugi smatrali za zaupanja nevedne, medtem ko je resnica prav nasprotna. Napake so vir novega znanja, vendar samo tiste, ki jih storimo in proučimo mi sami. Vsaka naša napaka ima svoje vzroke in njihova proučitev ter sprejetje sta lahko povod za našo ustvarjalnost. Znanja, ki ga prejemo od zunaj, ni mogoče neposredno uporabiti.

Kakšen je bil Freudov odnos do Ferenczijevega načina razmišljanja in dela?

Freud in Ferenczi sta bila dolgoletna, zelo posebna prijatelja, kar potrjuje njuno dopisovanje, ki je zajemalo več kot 1200 pisem. Njun odnos je vseboval številne pozitivne in negativne elemente. Zelo sta se imela rada in zelo sta se spoštovala, a hkrati ju je tudi ogromno vsega ločevalo. Za Ferenczija bi rekla, da je bil nesrečni optimist, medtem ko je bil Freud zadovoljni pesimist. Vedno, ko je šlo kaj narobe, je bil Freud zadovoljen, da so se stvari iztekale na način, kot jih je predvidel.

Freud sprva nikakor ni mogel sprejeti Ferenczijevega načina razmišljanja. Bálint mi je pred mnogimi leti pripovedoval o pogovoru med njim in Freudom. V tem pogovoru je Bálint Freudu ponovno predložil Ferenczijeve zadnje štiri spise. Po ponovnem branju teh spisov je Freud izjavil, da vsebujejo veliko pravih ugotovitev. To se je dogajalo v času Bálintove in Freudove emigracije v Anglijo, kar pomeni, da je Freud le kratek čas pred iztekom svojega življenja zmožal sprejeti Ferenczijeve ugotovitve in njegov način razmišljanja. Ferenczi je bil takrat že šest let mrtev. Spisi, ki jih je Bálint v tem pogovoru predložil Freudu, so bili: *Die Anpassung der Familie an das Kind* [Prilaganje družine k otroku], *Das unwillkommene Kind und sein Todestrieb* [Gon smrti nezaželenega otroka], *Kinderanalysen mit Erwachsenen* [Otroška analiza odraslih] in *Sprachverwirrung zwischen den Erwachsenen und dem Kind* [Zmeda jezikov med odraslimi in otroki]. To so resnično najpomembnejši in najsodobnejši Ferenczijevi spisi, ki še danes niso v celoti razumljeni.

Kako se spominjate Michaela Bálinta in kako ocenjujete njegov doprinos k psihoanalizi?

Bálinta se dobro spominjam, saj sva dolga leta zelo dobro sodelovala in se veliko pogovarjala. Bil je velik polemik, rahlo provokativen in izredno radoveden človek s številnimi interesnimi področji. Imel je tudi neverjetno veliko zmogljivost za delo. Spomnim se, da nikoli ni bil zadovoljen s polovičnimi odgovori, pač pa je od svojih sogovornikov vedno zahteval, da v sebi poiščejo popolne odgovore.

Z njegovo prvo ženo Alice sta bila zelo povezana in tudi zelo dobro sta sodelovala. Spoznala sta se že v času gimnazijskih let in zelo sta se imela rada. Ko so nacisti zavzeli Avstrijo, se je celotna naša družina sestala in sklenili smo, da je zaradi prevelike bližine nacistov treba zapustiti domovino. Michael in Alice Bálint sta s pomočjo angleških psi-

hoanalitikov emigrirala v Manchester, kljub temu da je Ernest Jones temu odločno nasprotoval. Želel ju je poslati v Avstralijo, s čimer se zakonca Bálint nista strinjala. Kmalu po emigraciji je Alice nenadoma umrla. To je bil dan pred začetkom druge svetovne vojne. Njun sin János je bival v šolskem internatu, kot je to v Angliji običaj, in tako je Bálint ostal popolnoma sam. To obdobje je bilo zanj zelo težko, saj se je težko spopadal s samoto. Njegov drugi zakon ni bil preveč uspešen in kmalu se je ločil. Njegova tretja žena je bila Enid Bálint, ki je bila prav tako psihoanalitičarka.

Bálintovo delo lahko razdelimo na tri velika področja. Na področju psihoanalize je nadaljeval Ferenczijevo delo in postal pomemben predstavnik teorije objektnih odnosov. Veliko časa je namenil tudi psihoterapevtskemu izobraževanju družinskih zdravnikov, iz česar so nastale znane Bálintove skupine. Ogromno energije je namenil tudi prevajanju in izdaji Ferenczijevih del. Želela bi omeniti tudi delo Bálintove prve žene Alice, ki je med drugimi dosti svojega dela namenila proučevanju vzgoje otrok. Za seboj je pustila številna zelo zanimiva dela, ki so bila vsa prevedena v francoščino in objavljena v naši psihoanalitični reviji.

Kako ste vi in vaša družina doživeli emigracijo?

Moja starša sta se odločila za emigracijo v Pariz. Francijo sta pred tem že večkrat obiskala in tukaj sta imela tudi številne znance, tako da je bila to najlažja odločitev. Asimilacija v pariško okolje jima ni predstavljala nobene težave, hitro sta pridobila dosti prijateljev. Zame je bilo sicer malo težje, vendar tudi ne preveč, saj je bilo takrat v Parizu ogromno emigrantov. Preden smo se preselili v Pariz, sem v Budimpešti tri leta obiskovala protestantsko osnovno šolo, ki se je nahajala v elitnem delu mesta, imenovanem Rózsadomb. Po prihodu v Pariz sem bila vključena v razred, ki je bil namenjen tujcem. Poleg mene so bili v razred vključeni še Španci, Romuni, Avstrijci, Čehi, Kitajci, Švedi, Američani in Angleži v starosti od dvanajst do dvajset let. Imeli smo učiteljico, ki ji je uspelo v enem letu celoten razred naučiti francoščine tako dobro, da smo naslednje šolsko leto lahko obiskovali naši starosti primeren razred. Ta učiteljica mi je bila torej v izredno veliko pomoč in olajšanje. Sicer sem bila že tudi pred tem deležna nekaj individualnih ur francoščine, vendar sem se največ francoščine naučila v omenjenem razredu. V naslednjih razredih jezik več ni predstavljal večjih ovir. Ne spomnim se več, ali se je bilo težko naučiti francoščine, vendar vem, da se te izkušnje ne spominjam kot zelo travmatične. Naš novi dom v Parizu je obiskovalo tudi veliko Francozov, tako da smo tudi doma dosti govorili francosko.

Kmalu po koncu druge svetovne vojne sem se vrnila v Budimpešto, saj me je zanimalo, kdo je preživel in kdo ne. Tudi pozneje sem večkrat obiskala Budimpešto in se vedno veselila srečanja s tamkajšnjimi prijatelji, vendar se po krajšem bivanju nekako več nisem počutila dobro in želela sem oditi. Kljub temu da je naša družina zapustila Madžarsko ob pravem času in se nam ni zgodilo nič slabega, nekako nisem mogla več shajati s to državo. Iz domovine nismo pobegnili, temveč smo se izselili. Zapustili smo jo z grenkim priokusom in vse kaže, da je tega nekaj še ostalo.

Kakšen je bil takrat položaj Judov v Budimpešti?

V tistem času je v Budimpešti živel zelo zanimiv sloj intelektualcev, ki so ga sestavljali pretežno Judi. V krogu psihoanalitikov bi lahko rekla, da so bili skorajda vsi Judi. Ti ljudje so dolgo časa nekako shajali na Madžarskem, kljub temu da so bili deležni šte-

vilnih restrikcij in tudi drugih težav. Spomnim se Béle Bartóka,¹⁸ ki je zelo nasprotoval načinu ravnanja z Judi. Želel je prevzeti judovsko vero z namenom, da bi jim lahko pomagal, vendar so ga Judi prosili, naj tega ne stori, saj dosti lahko več pomaga, če ni Jud. Njihovo prošnjo je tudi upošteval. Ogromno Judov na Madžarskem je spremenilo svoje ime, da bi se počutili bolj Madžari in bi se njihovi otroci lahko vpisali na univerzo. To jim seveda ni uspelo, saj je vpis na univerzo onemogočal *Numerus clausus*.¹⁹ Leta 1945 so se težave stopnjevale vse do življenjske nevarnosti in situacija je postala neznosna.

Ali ste kdaj razmišljali o »psihodinamiki« antisemitizma?

To je absurdnost, ki je imela nepredstavljljive posledice. Te se sicer nadaljujejo še danes, saj podobno opažam tako v Franciji kot tudi na Madžarskem. Menim, da je eden izmed vzrokov antisemitizma projekcija. Judom se namreč pripíše vse slabe lastnosti, ki jih drugi ljudje pri sebi ne zmorejo sprejeti. Za boljše shajanje s samim sabo si je pač treba zamisliti nekoga, ki je slabši kot človek sam. To je zelo dobro povedal eden izmed mojih nekdanjih bolnikov. Bil je zelo urejen in kultiviran gospod, ki je nenadoma začel s protisemitističnim govorom na mojem kavču. Vprašala sem ga, kaj zanj predstavlja Jud. Nekaj časa je razmišljal, nato pa se je začel smejati. Odgovoril je, da je Jud nekdo, ob katerem se lahko počuti boljšega, ne da bi za to moral kar koli storiti.

Od takrat, ko so Judi zapustili svojo domovino, jih je mogoče srečati po vsem svetu in jih uporabiti za vsemogoče projekcije. Obstajajo najrazličnejše zavisti do Judov, npr. da so vsi zelo bogati in zasedajo visoke položaje, medtem ko se pozablja na veliko število revnih Judov. Ljudje nekako vedno potrebujejo sovražnika, ki ga lahko zaničujejo, npr. Judi, Romi, črnci in še marsikdo drug. Vendar je zaničevanje vedno povezano z idealizacijo; Jude se zaničuje, kot da sploh ne bi bili ljudje, vendar se hkrati tudi predpostavlja, da so zelo bogati; črnci veljajo za živali, vendar se jim hkrati pripisuje strahovito seksualno moč. To so zame popolni nesmisli in ne vem, kaj bi proti temu lahko storili.

Tudi Ferenczi je izhajal iz judovske družine. Kakšen je bil njegov odnos do judovskega porekla?

Ferenczi se je rodil v judovski družini Fraenkel. Njegov oče²⁰ je sodeloval v bojih nacionalne revolucije in zaradi tega prevzel priimek Ferenczi. Obliko zapisa Ferenczy je zavrnil. Sándorjeva mati²¹ je v mestu Miskolc vodila združenje judovskih žensk, kar pomeni, da družina sploh ni zanikala svojega judovskega porekla. Ferenczi sicer ni bil religiozen, judovstvo je spadalo k njegovi identiteti.

V čem je bila madžarska psihoanalitična šola posebna?

Madžarsko psihoanalitično šolo je predstavljala močna skupina psihoanalitikov z veliko strokovnega znanja. Rekla bi, da so se poleg Švicarjev najintenzivneje zanimali za psihoanalizo. S svojim delom so veliko prispevali k sodobni psihoanalizi in tudi danes živi na Madžarskem kar nekaj zelo dobrih strokovnjakov. Največja posebnost madžarske šole je sistem izobraževanja, ki so ga izdelali. K temu je največ prispevala moja babica Vilma Kovács, ki se je ukvarjala s klinično edukacijo psihoanalitikov. V tem izobraževanju je bodoči psihoanalitik začel supervizijo svojega prvega bolnika z analitikom, pri katerem je opravljal tudi osebno analizo. Ta supervizija je potekala na kavču. Izhajalo se je iz predpostavke, da lahko bodoči psihoanalitik dosti več govori o sebi in svojem doživljanju pri analitiku, ki ga bolje pozna. Na tak način je mogoče veliko bolje razumeti lastni kontratransfer. Supervizor je namreč za študenta tuja oseba, s katero še ni vzpostavil odnosa, in posledično tudi ne zmore govoriti o svojem doživljanju v toli-

kšni meri, kot bi bilo treba. Tega sistema izobraževanja sicer ni prevzel noben od madžarskih psihoanalitikov in tudi ne znam točno pojasniti, kaj je temu vzrok. Menim, da je bilo psihoanalitično izobraževanje v drugih državah vedno malo preveč oblikovano po vzoru fakultetnega izobraževanja. Madžarski psihoanalitiki pa so bili mnenja, da je dobro analiziran kontratransfer predpogoj njegove pravilne uporabe in boljše obravnave bolnika, kar je tudi zame zelo prepričljivo.

Ali ste mogoče ohranili kakšne stike z madžarskimi kolegi?

Uspelo mi je ohraniti stike z mnogimi prijatelji iz Budimpešte. Najbližja prijateljica mi je bila Mária Vincze, ki je bila druga hčerka Imre Hermanna.²² Vse svoje življenje je preživela v Budimpešti in pogosto sva se obiskovali. Postala je pediatrinja in ukvarjala se je z otroki, ki so zaradi najrazličnejših razlogov ostali brez staršev. Skupaj s svojimi sodelavci je oblikovala poseben pristop k obravnavi teh otrok, ki je tudi postal svetovno znan. Knjiga, ki govori o njihovem načinu dela, je bila izdana tudi v francoskem jeziku.²³ Njena hčerka, Anna Vincze, je prav tako postala psihoanalitičarka, ki živi in dela v Budimpešti. Njen sin me s svojo družino še danes pogosto obišče, česar se vedno zelo veselim, saj jih doživljam, kot da bi bili moji nečaki in nečakinje.

Ali ste mogoče kdaj sodelovali tudi s slovenskimi psihoanalitiki?

Ne, nikoli se nisem uspela spoznati z nobenim slovenskim psihoanalitikom. Sem pa skupaj s svojo družino nekajkrat obiskala svoje kolege v Beogradu, s katerimi smo prepotovali celotno Jugoslavijo, torej tudi vaše kraje. Moram reči, da mi je bila Jugoslavija zelo simpatična država, škoda, da je razpadla.

Kako se je nadaljevalo vaše življenje v Parizu, potem ko ste zapustili domovino?

Kmalu po preselitvi v Pariz so mesto okupirali nacisti. Moj oče se je takrat odločil, da zahtev, ki so bile postavljene Judom, ne bomo upoštevali. V času okupacije smo torej živeli popolnoma enako kot vsi drugi Parižani. Živeli smo v svojem stanovanju, pod svojim imenom in redno sem obiskovala osnovno šolo. Po osvoboditvi mesta nas je obiskal šef policije mestnega okrožja, v katerem smo živeli. Pokazal nam je ovadbo, ki jo je prejel in shranil, ne da bi jo upošteval. Usoda naše družine je bila torej odvisna od tega policista, edinega v celotnem Parizu, ki je tako ravnal. Pripovedoval nam je, da prihaja s podeželja in da še nikoli ni srečal Juda. S prvo Judinjo, ki jo je srečal, se je tudi poročil. Na tak način mu je uspelo rešiti življenje svoje žene, naše družine in številnih drugih iz našega okrožja.

Moji starši so živeli v bližini najstarejšega pariškega mosta Pont Neuf in tudi midva z možem sva si kupila stanovanje v neposredni bližini. Leta 1973 sva se odločila, da se preseliva v predmestje na severu Pariza, saj nama je mesto bilo preveč hrupno in s preveč gneče. Kupila sva hišo, ki je bila zgrajena okrog leta 1870 in v kateri živiva še danes. Ko smo se preselili, sta bila otroka še majhna in naša hiša je bila vedno polna naših prijateljev. Zdaj, ko sva že starejša, nama postaja hiša počasi prevelika.

Vedno sem želela postati psihoanalitičarka in Bálint mi je svetoval, da bi bilo najbolje, če bi pred tem postala zdravnica. Menil je, da bom z zdravniško diplomo imela dosti manj težav, kar je imel tudi prav. Sicer pa mi zdravniška diploma ni kaj dosti koristila, razen tega da sem srečala svojega moža. Tudi on je začel kot zdravnik, vendar se je kmalu preusmeril v tiskarstvo. Menim, da bi bila filozofija dosti boljša podlaga

za psihoanalizo kot medicina. S študijem psihoanalize sem začela takoj po zadnjem letniku študija medicine. To je bilo edino, kar me je zanimalo. Kot psihoterapevtka sem delala v najrazličnejših službah, tako z otroki kot tudi odraslimi. Vzporedno s tem sem razvijala tudi zasebno prakso. Čez nekaj časa sem se posvetila izključno svoji zasebni praksi, ki sem jo mnoga leta opravljala v Parizu, kamor sem vsakodnevno potovala. Z delom v Parizu sem prenehala pred približno dvema letoma, ko so se začele težave s hojo. Od takrat dalje ne zahajam več v Pariz, čeprav mi zdravje še dobro služi. Nekaj bolnikov me še vedno obiskuje na mojem domu, večji del svojega časa pa namenim konzultacijam s svojimi kolegi. Zelo rada imam skupna razmišljanja in razprave o dogajanjih med bolniki in njihovimi analitiki.

Kakšen je položaj psihoanalize v Franciji danes?

V Franciji je veliko psihoanalitikov in tudi več psihoanalitičnih združenj. Obstajajo vsaj štiri večja in več manjših psihoanalitičnih združenj, katerih člani se med seboj zelo pogosto sprejo. Tega je sicer v zadnjem času nekoliko manj, saj se počasi učijo sprejemana različnih mnenj. Sama vztrajam pri načelu, da pravilnost ali nepravilnost določenega razmišljanja ni pogojena z mojim razumevanjem.

Kako se spominjate francoske psihoanalitičarke princese Marie Bonaparte?²⁴

Marie Bonaparte je bila ena izmed začetnic in pomembnih predstavnic francoske psihoanalize, ki je bila v zelo tesnem odnosu s Freudom. Marie Bonaparte in Lou Andreas-Salomé²⁵ sta bili edini ženski, ki ju je Freud spoštoval kot psihoanalitičarki. Princesa Marie je živela na pariškem otoku Saint Louis, kjer sem jo enkrat tudi obiskala skupaj s svojo mamo, ki je takrat risala njen portret. Ta obisk sem si bolj kot po princesi zapomnila po predsobi njene hiše, kjer je bila nameščena orjaška ptičja kletka, v kateri je bilo veliko ptičev. Princesa Marie je bila izredno nenavadna in po svoje tudi zanimiva oseba. Trpela je zaradi najrazličnejših duševnih težav in hkrati je bila tudi hudo narcistična, tako da se med nami ni razvilo kakšno posebno prijateljstvo.

Vaša mati je veljala za znano slikarko. Kje je mogoče videti njene slike?

Nekaj slik moje matere je razstavljenih v muzejih, večji del pa jih je pri meni. Med drugimi je naslikala tudi portrete številnih psihoanalitikov, npr. zelo lep portret Melanie Klein,²⁶ ki je trenutno v lasti družine Klein v Angliji. Tudi o Ferencziju je nastal staromodni portret, od katerega smo naredili več kopij, ki so bile objavljene v najrazličnejših knjigah in delih. Najbolj znano delo moje mame je slika najstarejšega pariškega mostu Pont Neuf [Novi most], ki je nastala z razgleda našega pariškega stanovanja.

Kaj je bilo vaše glavno vodilo pri izvajanju psihoanalize?

Zelo težko bi povedala kaj več o svojem načinu dela, kot sem napisala v nedavno izdani knjigi, s katero sem želela predstaviti svoje razmišljanje o psihoanalizi. Nikoli nisem uporabljala nobene posebne tehnike in si tudi nikoli nisem prizadevala, da bi bila pri svojem delu podobna drugim. Res je, da je Ferenczijevo in Bálintovo delo močno vplivalo name, saj mi je tudi njun način dela najbolj ustrezal, vendar sem njune ideje vedno uporabila na svoj način. Zamisli drugih nikoli ni mogoče neposredno uporabiti, ampak jih je treba najprej predelati in integrirati na sebi lasten način. Ne prizadevam si, da bi pomagala bolnikom, ampak poskušam z vsakim posameznim bolnikom ustvariti odnos in atmosfero, v kateri si bo zmožgel pomagati sam. Z vsakim posameznikom namreč psihoanaliza poteka drugače, saj so tudi potrebe vsakega posameznika drugačne. Pri svojem delu se seveda v največji meri naslanjam na lastno analizo, ki je trajala približno štiri leta, kar ni preveč

dolgo, in veliko ur zelo zanimivih supervizij. Rekla bi, da je psihoanaliza način življenja, saj se človek ne more izogniti nenehni uporabi naučenih in vase integriranih vsebin.

Opombe:

¹ Vilma Kovács, roj. Prosnitz (1883–1940), je bila žena Frigyesa Kovácsa in mati Alice Bálint ter Olge Dormandi. Znana je postala kot priznana madžarska psihoanalitičarka in najbližja sodelavka Sándorja Ferenczija. Glavno področje njenega zanimanja je bila psihoanalitična edukacija. V madžarskem psihoanalitičnem združenju je bila zadolžena za vodenje tehničnih seminarjev. Kmalu po priključitvi Avstrije nacistični Nemčiji je emigrirala v Pariz. Pozneje se je vrnila v Budimpešto, kjer je tudi umrla.

² Alice Bálint, roj. Székely-Kovács (1898–1939), je bila starejša hčerka Vilme Kovács in priznana madžarska psihoanalitičarka. Psihoanalitično edukacijo je skupaj s svojim možem Michaelom Bálintom začela leta 1921 pri Hansu Sachsju v Berlinu, kjer je vzporedno študirala tudi etnologijo. Leta 1924 sta se vrnila v Budimpešto, kjer sta svojo učno analizo nadaljevala pri Sándorju Ferencziju. Alice se je ukvarjala predvsem s področjem otroške psihologije in psihoanalitične etnologije. Umrla je kmalu po emigraciji v Manchester zaradi rupture anevrizme.

³ Olga Dormandi, roj. Székely-Kovács (1900–1971), je bila mlajša hčerka Vilme Kovács in mati Judith Dupont ter priznana slikarka. Izobraževala se je pri znanem madžarskem slikarju in grafiku Róbertu Berényju, ki je spadal v ožji prijateljski krog Sándorja Ferenczija.

⁴ Frigyes Kovács (1958–?) je bil drugi mož Vilme Kovács in premožen gradbenik, ki je prispeval pomembno finančno podporo madžarskemu psihoanalitičnemu združenju.

⁵ Michael Bálint (1896–1970) je bil mož Alice Bálint, mednarodno uveljavljen psihoanalitik, pomemben predstavnik teorije objektivnih odnosov in utemeljitelj psihoterapevtskega izobraževanja družinskih zdravnikov. Leta 1921 sta se skupaj z ženo preselila v Berlin. Bálint se je pod vplivom Freudovih del navdušil nad psihoanalizo in začel s svojo edukacijo pri Hansu Sachsju. Leta 1924 je v Berlinu pridobil tudi doktorat s področja filozofije in se tudi istega leta skupaj z ženo vrnil v Budimpešto. Psihoanalitično edukacijo je nadaljeval pri Sándorju Ferencziju, s katerim sta kmalu postala bližnja sodelavca in prijatelja. Leta 1938 je skupaj s svojo ženo emigriral v Manchester, kjer je pridobil doktorat iz psihologije. Zasedal je vodilne položaje v organizacijah, kjer je deloval, in postal eden najboljših psihoanalitikov britanskega psihoanalitičnega združenja, kateremu je tudi predsedoval od leta 1968 do svoje smrti.

⁶ Gizella Pálos, roj. Altschul (1866–1949), je bila mati Elme in Magde Pálos ter žena Sándorja Ferenczija.

⁷ Elma Pálos (1887–1972) je bila starejša hčerka Gizelle Pálos in pastorka Sándorja Ferenczija. Leta 1911 se je vključila v analizo pri Ferencziju in kmalu se je začelo njuno ljubezensko razmerje. To je v nadaljnjih letih povzročilo številne zaplete in nesporazume tako znotraj družine Ferenczi kot tudi med Ferenczijem in Freudom.

⁸ Magda Pálos (1889–1973) je bila mlajša hčerka Gizelle Pálos in pastorka Sándorja Ferenczija.

⁹ Spominsko ploščo je leta 1983 namestilo madžarsko psihiatrično združenje.

¹⁰ Dupont, J. (1995). *The Clinical Diary of Sándor Ferenczi*. Cambridge: Harvard University Press.

¹¹ Ferenczi, S. (1962). *Thalassa - psychanalyse des origines de la vie sexuelle*. Paris: Payot.

¹²»Le Coq-Héron« je francoska znanstvena revija, ki je bila ustanovljena leta 1969. Zajema področja psihoanalize, sociologije, filozofije in literature. Ustanoviteljica revije je Judith Dupont s svojima sodelavcema Madeleine Casanova in Bernard This. Kmalu po ustanovitvi revije so se uredniškemu odboru pridružili sodelavci najrazličnejših psihoanalitičnih združenj. Oblikovali so statut revije, ki je spodbujal publiciranje avtorjev ne glede na njihovo pripadnost določenemu psihoanalitičnemu združenju, s čimer si prizadevajo za združevanje strokovnjakov različnih usmeritev.

¹³ Alfred Ernest Jones (1879–1958) je bil valižanski nevrolog in psihoanalitik. Svojo učno analizo je opravil leta 1913 v Budimpešti pri Sándorju Ferencziju. Skupaj z njim je tudi predlagal ustanovitev tajnega odbora sodelavcev Sigmunda Freuda. Prepoznan je postal kot Freudov bližnji prijatelj in uradni biograf. Veljal je za vodilnega predstavnika angleške psihoanalize, ki je pomembno vplival na ustanovitev psihoanalitičnih organizacij in izdajo psihoanalitičnih publikacij v Angliji.

¹⁴ Anna Freud (1895–1982) je hčerka Sigmunda Freuda in avstrijsko-britanska psihoanalitičarka. Uveljavila se je kot začetnica psihoanalitične obravnave otrok in predstavnica ego psihologije.

¹⁵ Enid Bálint (1903–1994) je bila tretja žena Michaela Bálinta, socialna delavka in britanska psihoanalitičarka.

¹⁶ Elisabeth Severn (1879–1959) je bila ameriška psihoterapevtka, ki je bila v letih od 1924 do 1933 vključena v (vzajemno) psihoanalitično obravnavo pri Sándorju Ferencziju. Podrobnosti njene obravnave je Ferenczi zapisal v Kliničnem dnevniku, kjer jo omenja pod kratico R. N.

¹⁷ Clara Mabel Thompson (1893–1958) je bila ameriška zdravnica in psihoanalitičarka. Med leti 1928 in 1933 je obiskovala psihoanalitično obravnavo pri Ferencziju, ki jo v svojem Kliničnem dnevniku omenja pod kratico D. M. Skupaj z Erichom Frommom in Harryjem Stackom Sulivanom je ustanovila William Alanson White Institute in *Psihiatrično šolo v Washingtonu*. Publicirala je na področju psihoanalize in psihologije žensk.

¹⁸ Béla Bartók (1881–1945) je eden najbolj znanih madžarskih skladateljev, etnomuzikologov in pianistov.

¹⁹ *Numerus clausus* je metoda za omejevanje števila vpisanih študentov na univerzo, ki se je na Madžarskem uvedla leta 1920. Zadevala je omejitev vpisa judovskih študentov in legalizacijo njihovega telesnega kaznovanja, kar se v Evropi pogosto smatra kot prva protijudovska politika 20. stoletja.

²⁰ Baruch Fraenkel (1830–1889).

²¹ Róza Eibenschütz (1839–1921).

²² Imre Hermann (1889–1984) je bil madžarski zdravnik in psihoanalitik ter sodelavec Sándorja Ferenczija. Leta 1919 je postal član madžarskega psihoanalitičnega združenja, kateremu je tudi predsedoval med leti 1945 in 1948. Bil je eden izmed redkih, ki mu je uspelo preživeti leta protisemitističnega terorja. Zaslužen je za obstanek psihoanalize na Madžarskem.

²³ Vincze, M. (2016). *L'atmosphère thérapeutique à Lóczy* [Terapevtsko vzdušje v Lóczyu]. Toulouse: Éditions èrès.

²⁴ Marie Bonaparte (1882–1962) je bila pranečakinja Napoleona Bonaparteja, francoska avtorica, psihoanalitičarka in tesna prijateljica Sigmunda Freuda. S svojimi prizadevanji je uspela doseči uspešno emigracijo Sigmunda Freuda in njegove družine z Dunaja v London.

²⁵ Lou Andreas-Salomé (1861–1937) je bila rusko-nemška pisateljica, esejistka in psihoanalitičarka ter prijateljica številnih pomembnih intelektualcev nemško govoreče-

ga področja, npr. Sigmunda Freuda.

²⁶ Melanie Klein (1882–1960) je bila avstrijsko-madžarsko-britanska psihoanalitičarka in učenka Sándorja Ferenczija. Uveljavila se je kot začetnica psihoanalitične obravnave otrok in pomembna predstavnica teorije objektnih odnosov.
